

КОНВЕНЦІЯ РАДИ ЄВРОПИ «ПРО ЗДІЙСНЕННЯ ПРАВ ДІТЕЙ» 1996 Р. ТА ВИКОНАННЯ ЇЇ ПОЛОЖЕНЬ В УКРАЇНІ

Принцип дотримання та поваги прав людини, якого дотримуються держави — члени Ради Європи, є загально визнаним принципом міжнародного права. Співробітництво держав — членів Ради Європи у сфері захисту прав та основоположних свобод людини привело до укладання низки міжнародних договорів щодо захисту прав людини всіх вікових категорій, включаючи дітей.

Європейська конвенція про захист прав людини і основоположних свобод 1950 р. (далі — ЄКПЛ) не виділяє окрему групу прав або свобод дитини. Тим самим маючи на увазі, що дитина має ті ж самі права, що і будь-яка доросла людина в межах її дієздатності. У ст. 34 ЄКПЛ вказано, що заявником може виступати «будь-яка фізична особа ... яка стверджує, що стала жертвою порушення прав, визначених Конвенцією...». Таким чином, можна вважати, що ця норма розповсюджує свою дію на категорію неповнолітніх осіб.

У сучасному світі життя дитини з самого народження може зіткнутися з великою кількістю небезпеки та потребує особливого піклування та захисту. Все більше уваги держави приділяють забезпеченню захисту прав дитини відповідно до універсальних, регіональних та двосторонніх договорів [7, 10]. Взятши на себе головування у Комітеті міністрів Ради Європи у травні 2011 року, Україна заявила одним із пріоритетних напрямків головування «захист прав дітей».

Дослідження проблеми щодо міжнародно-правового захисту прав дитини є вельми актуальним. Проблема міжнародного права прав людини присвячені праці вітчизняних та зарубіжних учених: М. М. Антонович, Г. О. Анцелевича, Т. О. Анцупової, С. В. Ісаковича, С. Ю. Кашкіна, І. П. Лавринчука, А. С. Мацко, П. М. Рабиновича, Ю. М. Фролова та багатьох інших. Науковий інтерес до проблеми прав захисту дітей засвідчують дослідження ряду правознавців, зокрема В. І. Абрамова, Б. Жавзандомора, Н. М. Крестовської, К. А. Никонова, М. Шийко-Окруха та інших.

Метою дослідження є поглиблений аналіз окремих положень Конвенції про здійснення прав дітей (далі — КЗПД); дослідження стану імплементації КЗПД до правової системи України.

Система норм Ради Європи у сфері захисту прав дітей базується на чотирьох основних принципах: захист дитинства, запобігання насильству, покарання винуватого у насильстві та врахування думки дитини. Конвенція Ради Європи про здійснення прав дітей передбачає конкретні заходи, що дозволяють дітям досягати їх реалізації. Вона узаконює необхідність донести до дітей інформацію про опіку, житло, права батьків спілкуватися з дитиною, питання всиновлення та захисту від жорстокого чи принизливого ставлення [1]. З метою найдоцільнішого врахування думки та інтересів дитини, відповідно до

положень КЗПД, визначаються процесуальні заходи, що мають виконуватися державами для сприяння здійсненню прав дітей при розгляді судом сімейних справ, зокрема тих, що пов'язані із виконанням батьківської відповідальності, визначенням місця проживання дитини і доступу до дитини.

Станом на 30 жовтня 2011 року КЗПД підписали 28 держав: Австрія, Албанія, колишня Югославська Республіка Македонія, Угорщина, Німеччина, Греція, Ірландія, Ісландія, Іспанія, Італія, Кіпр, Латвія, Люксембург, Мальта, Польща, Португалія, Росія, Сербія, Словаччина, Словенія, Туреччина, Україна, Фінляндія, Франція, Хорватія, Чорногорія, Чеська Республіка, Швеція. Ратифікували — 17 держав: Австрія, Албанія, колишня Югославська Республіка Македонія, Німеччина, Греція, Італія, Кіпр, Латвія, Польща, Словенія, Туреччина, Україна, Фінляндія, Франція, Хорватія, Чорногорія, Чеська Республіка.

Конвенція про здійснення прав дітей набрала чинності 1 липня 2000 року та заснувала Постійний комітет, який простежує усі питання, які пов'язані із дією цієї Конвенції. Укріплювати права дітей, особливо у судових розглядах, що стосуються сімейних справ, — один з найголовніших намірів КЗПД. Особлива роль приділяється необхідності захисту та догляду за дітьми, і хоча відповідальність лежить в першу чергу на батьках, зобов'язання також накладаються на державу та суспільство. Найбільшу зацікавленість серед судових розглядів для дітей складають питання законнонародженості, всиновлення, опікунства, місця проживання, управління майном дитини, позбавлення батьківських прав, захист від жорстокого або принизливого ставлення, медичне лікування.

Звернімось до історії розробки КЗПД. Згідно з Рекомендацією 1121 (1990) Парламентської Асамблеї стосовно прав дитини у 1990 році розробляється правовий документ як додаток до Конвенції ООН про права дитини. Наголос був зроблений на тому, що обидва тексти доповнюють один одного, а ст. 4 Конвенції ООН передбачає, що держави — члени Конвенції вживають всіх необхідних законодавчих, адміністративних чи інших заходів для здійснення прав, які визнаються Конвенцією. Проект КЗПД та її Пояснювальний звіт були схвалені Комітетом експертів із сімейного права (СJ-FA) з 7 до 10 листопада 1994 року. Проект КЗПД був поданий Європейським Комітетом з правового співробітництва до Комітету міністрів, що затвердив текст та вирішив відкрити її для підписання 25 січня 1996 року [8].

Стаття 1, п. 1, Конвенції про здійснення прав дітей визнає сферу її застосування, що розповсюджується на всіх дітей, «які не досягли 18-річного віку» [3]. Однак серед членів і спостерігачів Ради Європи є такі країни, як Монако, Сполучені Штати Америки, Японія і Канада, де повноліття настає пізніше ніж у 18 років. У такому випадку КЗПД розповсюджує свої повноваження до самого повноліття (в Канаді до 19 років, у Японії — 20, у Монако — 21 та у деяких штатах Америки до 19 і 21 року). Щодо початку правового захисту свобод та інтересів дитини, то він починається від моменту народження дитини, хоча держави мають право розширювати цей захист від моменту заплід-

нення. Слід, однак, зазначити, що захист ще не народженої дитини не передбачений жодним міжнародним договором, за виключенням Американської конвенції з прав людини (ст. 4, п. 1) [9].

Більшість міжнародних договорів у сфері захисту прав людини встановлює вік, з якого дитина вважається повнолітньою особою, — 18 років, якщо інше не встановлено міжнародним законодавством. Наприклад, Міжнародний пакт про громадські і політичні права забороняє смертну кару за злочини, вчинені особами, молодшими за вісімнадцять років, і не виконується щодо вагітних жінок (ст. 6, п. 5) [5]; Конвенція про захист дітей та співробітництво в галузі міждержавного усиновлення також застосовується до виконання дитині вісімнадцяти років (ст. 3) [4]. Однак у деяких інших міжнародних документах встановлено інше вікове обмеження. Так, наприклад, Конвенція про цивільно-правові аспекти міжнародного викрадення дітей (ст. 4) та Європейська конвенція про визнання та виконання рішень стосовно опіки над дітьми та про поновлення опіки над дітьми (ст. 1) розповсюджують дії на дітей віком до 16 років.

Стаття 1, п. 4, КЗПД вказує на те, що кожна держава має «визначити щонайменше 3 категорії сімейних справ, які розглядаються судовим органом і до яких повинна застосовуватися ця Конвенція» [3]. Прикладом таких категорій сімейних справ можуть бути питання місця проживання, походження, управління майном дитини, медичної допомоги, захисту від жорстокого або принизливого ставлення і цей перелік не є вичерпним.

Підписавши КЗПД 7 травня 1999 року та ратифікувавши її 21 січня 2006 року, Україна визначила коло справ, на які поширюється дія КЗПД, а саме справи, що стосуються: всиновлення дитини, встановлення опіки над дитиною, догляд за дитиною, визначення місця проживання дитини, позбавлення або оспорювання батьківських прав, інших питань про відносини між батьками та дитиною, будь-яких інших питань, що стосуються дитини особисто, а також питань її сім'ї (у тому числі її виховання, поновлення батьківських прав, управління її майном) [2]. Держави можуть також на більш пізньому етапі зробити нову заяву, для того щоб збільшити перелік категорій сімейних справ, що згадуються у ст. 1, п. 5 КЗПД.

Згідно із ст.1 пунктом 6 КЗПД держави-члени мають право застосовувати більш сприятливі норми для підтримки і здійснення прав дітей. Тобто текст, який держави — члени Ради Європи мають поважати, встановлює мінімальні стандарти і держави можуть розвиватися у справі підтримки та сприяння виконанню прав дітей.

В Україні, наприклад, на протязі останніх років були здійснені суттєві кроки на шляху до захисту прав дітей. Українська державна політика у сфері дитинства була і є спрямованою на вдосконалення нормативно-правової бази охорони дитинства, посилення соціального захисту малозабезпечених сімей з дітьми, розвиток мережі заходів і установ, що працюють в інтересах дітей, посилення державного контролю і захисту дітей від жорстокого ставлення, насильства та експлуатації, та інші питання, які б відповідали КЗПД [6].

Слід також зазначити, що КЗПД не розповсюджується на дії носіїв батьківської відповідальності, так як згідно з КЗПД вони не є представниками дитини (у тому випадку, коли вони не назначені представниками). З правової точки зору, дитина виступає самостійним суб'єктом права. Тому на неї поширюється весь комплекс громадянських, політичних, економічних, соціальних і культурних прав людини. Отже, якщо дитина бере участь у судовому розгляді, носії батьківської відповідальності мають проінформувати дитину у манері, що відповідає розумінню дитини, надати їй чи йому необхідну кількість інформації, яка б давала можливість висловлювати свої погляди, проінформувати щодо можливих наслідків висловлення побажання дитини і будь-якого рішення судової влади, з належним врахуванням думок, що висловлює дитина [8].

Стаття 3 КЗПД дає право дитині бути проінформованою та висловлювати свою думку під час розгляду справи, але не дає дитині право на згоду або накладання вето на рішення, так як КЗПД охоплює безліч різних видів справ. Проте п. 6 ст. 1 надає право сторонам застосовувати більш сприятливі правила для підтримки та виконання прав дітей. Отже, на думку автора, є доцільним надання дитині права на згоду або накладання вето в окремих випадках, таких як, наприклад, всиновлення.

Для того щоб уникнути будь-яких затримок під час розгляду справ, що стосуються дитини, ст. 7 КЗПД встановлює обов'язок діяти швидко, так як затримка може нанести шкоду добробуту дітей і, таким чином, суперечитиме їхнім інтересам. Слід, однак, зазначити, що судова влада не завжди має змогу діяти швидко з причини недостатньої кількості інформації і, отже, неможливості прийняття такого рішення, яке б найбільше відповідало інтересам дитини. Отже, найбільш доцільним у таких випадках було б визначити порядок, який встановлював би часові обмеження. Крім того у Рекомендації № R(91)9 Комітету міністрів Ради Європи «Про невідкладні заходи у справах сім'ї» висловлені принципи, що адресуються державам-членам і встановлюють дії, які необхідно прийняти для імплементації цих принципів і забезпечення заходів щодо захисту дітей та інших осіб, які потребують особливого захисту і допомоги та інтересам яких загрожує серйозна небезпека. Принцип 2 Рекомендації № R(91)9 вказує на те, що у надзвичайно термінових випадках суди або уповноважені органи мають бути готові вживати негайні дії [10].

Роль представника під час розгляду судовим органом справ, що стосуються дитини, визначається у ст. 10 КЗПД. Тим не менш обов'язки представника не завжди можуть бути можливими для здійснення, зважаючи, наприклад, на вік дитини. За таких умов з'ясування думки дитини може включати в себе спостереження представника або, наприклад, експертний висновок лікаря. Також представник має право висловлювати свої власні думки для виконання найліпших інтересів дітей. Дитина має право відмовитись від висловлення своєї думки.

Стаття 12, п. 1, передбачає: «Через органи, які виконують функції, передбачені в пункті 2, Сторони сприяють підтримці та здійсненню прав дітей». Основна ідея цієї статті передбачає створення механізму для сприяння здійснен-

ню прав дітей у кожній державі. Кожна держава має право вибрати відповідну формулу, з урахуванням конкретних потреб. Органи, що відповідають за функціонування такого механізму, можуть бути державними або приватними і можуть співпрацювати один з одним, як на національному, так і на міжнародному рівнях. Про ці органи згадується у ст. 16 КЗПД: «Постійний Комітет розглядає проблеми, що стосуються цієї Конвенції. Він може, зокрема: ... надавати консультації та допомогу національним органам, що виконують функції, визначені пунктом 2 статті 12, та сприяти міжнародному співробітництву між ними» [3]. Спеціальні установи та заклади, які здійснюють соціальний захист дітей і профілактику правопорушень, існують і в Україні, а отже, діє і закон, який визначає правові основи діяльності органів і служб у справах дітей: Закон України «Про органи і служби у справах дітей та спеціальні установи для дітей». Внутрішнє законодавство також забезпечує захист прав дітей, покладаючись на Закон «Про забезпечення організаційно-правових умов соціального захисту дітей-сиріт та дітей, позбавлених батьківської опіки», Закон «Про освіту», Сімейний та Житловий кодекси.

Відповідно до ст. 24 до КЗПД не може бути зроблено жодних застережень. Це означає, що сторони зобов'язані дотримуватися всіх положень тексту і не можуть виключати застосування деяких положень.

Міжнародний захист прав дитини являє собою сукупність міжнародно-правових і міжнародних норм, що регулюють співробітництво держав у забезпеченні захисту прав дітей. З погляду на фізичну і розумову незрілість дитини необхідні особливі права і додатковий захист. Соціальний статус дітей є нижчим, ніж у дорослих, отож міжнародний захист прав дітей направлений на забезпечення рівних прав і можливостей дітей і дорослих.

Підтримка прав дітей, забезпечення надання їм процесуальних прав та полегшення застосування ними цих прав шляхом забезпечення того, щоб діти особисто або через інших осіб чи органи були проінформовані та допущені до участі у розгляді судом справ, що їх стосуються, є предметом КЗПД. Європейська конвенція про здійснення прав дітей є документом високого міжнародного стандарту, так як проголошує права дитини як повноцінної і повноправної особистості та відокремлює їх як самостійний суб'єкт права.

Таким чином, можна дійти висновку про те, що деякі питання не є повноцінно розкритими у КЗПД, як, наприклад, питання надання дитині права накладання вето на деякі рішення або питання неможливості повноцінного виконання обов'язків представника, зважаючи, наприклад, на вік дитини. Тим не менш КЗПД є основним міжнародно-правовим джерелом у сфері виконання прав дитини в Європі.

Підписання 7 травня 1999 року та ратифікація 21 січня 2006 року Конвенції про здійснення прав дітей є першим і дуже важливим кроком України на шляху до адекватного і повноцінного захисту прав дитини. Небайдужість державної влади України до проблеми материнства та дитинства підтверджується заявленими пріоритетними напрямками головування України в Раді Європи (травень—листопад 2011 р.).

У системі виконавчої влади України питаннями захисту прав дитини, насамперед, займається Міністерство освіти і науки, молоді та спорту України. За 2011 рік на розгляд Верховної Ради було внесено низку законопроектів щодо захисту прав дитини: № 9286 від 13 жовтня 2011 року проект Закону про спеціальний збір на будівництво, реконструкцію та утримання дитячих будинків і шкіл-інтернатів для дітей-сиріт, дітей, позбавлених батьківського піклування, дітей, які потребують корекції фізичного або розумового розвитку, а також дошкільних та шкільних закладів освіти у сільській місцевості; № 8606 від 1 червня 2011 року проект Закону про внесення зміни до ст. 13 Закону України «Про охорону дитинства» (щодо посилення соціального захисту прийомних сімей та дитячих будинків сімейного типу); № 9197 від 21 вересня 2011 року проект Закону про внесення змін до деяких законів України щодо захисту прав та інтересів дітей, над якими встановлюється опіка чи піклування, та посилення матеріальної підтримки сімей, у яких виховуються такі діти. Комітетом з питань правової політики було внесено проект Закону про внесення змін до деяких законів України (щодо захисту майнових прав дітей) № 8668, який 15 листопада 2011 року був прийнятий у першому читанні.

Норми КПЗД поступово включаються до нормативно-правових актів України. Так, до Сімейного кодексу України внесені норми КПЗД, які забезпечують такі процесуальні права дитини, як: отримувати через представника чи законного представника інформацію про судовий розгляд, безпосередньо або через представника чи законного представника висловлювати свою думку та отримувати його допомогу у висловленні такої думки, здійснювати інші процесуальні права і виконувати процесуальні обов'язки, передбачені міжнародним договором, згода на обов'язковість яких надана Верховною Радою України.

Література

1. *Забота о детях и защита их прав* [Електронний ресурс]. — Режим доступу : <http://www.coe.int/portal/web/coe-portal/what-we-do/human-rights/children-rights>.
2. Закон України «Про ратифікацію Європейської конвенції про здійснення прав дітей» [Електронний ресурс]. — Режим доступу : <http://rada.gov.ua>.
3. Європейська конвенція про здійснення прав дітей [Електронний ресурс]. — Режим доступу : http://zakon.rada.gov.ua/cgi-bin/laws/main.cgi?nreg=994_135.
4. Конвенція про захист дітей та співробітництво в галузі міждержавного усиновлення [Електронний ресурс]. — Режим доступу : http://zakon.rada.gov.ua/cgi-bin/laws/main.cgi?nreg=995_365.
5. Міжнародний пакт про громадянські і політичні права [Електронний ресурс]. — Режим доступу : http://zakon.rada.gov.ua/cgi-bin/laws/main.cgi?nreg=995_043.
6. Міністерство України з прав сім'ї, молоді та спорту [Електронний ресурс]: Інформаційно-аналітичні матеріали про роботу Державного департаменту з усиновлення та захисту прав дитини. — Режим доступу : <http://www.ditu.gov.ua/protection>.
7. Никонов К. Современные теоретические аспекты международно-правовой защиты прав ребенка : автореф. дис. ... канд. юрид. наук : 12.00.10 / К. Никонов ; МГИМО. — М., 2010. — 25 с.
8. Пояснительный доклад Европейской конвенции об осуществлении прав ребенка [Електронний ресурс]. — Режим доступу : <http://www.conventions.coe.int/Treaty/en/Reports/Html/160.htm>.
9. American Convention on Human Rights [Електронний ресурс]. — Режим доступу : <http://www.state.gov/g/drl/rls/other/2009/130818.htm>.

10. Recommendation No. R (91) 9 of the Committee of Ministers to Member States on Emergency Measures in Family Matters [Електронний ресурс]. Режим доступу : <http://www.coe.int/document-library/> Переклад автора.

Анотація

Малич О. В. Конвенція Ради Європи «Про здійснення прав дітей» 1996 р. та виконання її положень в Україні. — Стаття.

Досліджується проблема міжнародно-правового захисту прав дитини в аспекті поглибленого аналізу окремих положень Конвенції про здійснення прав дітей. Виявлено, що деякі питання Конвенції про здійснення прав дітей не є повноцінно розкритими, як, наприклад, питання надання дитині права накладати вето або питання неможливості повноцінного виконання обов'язків представника, зважаючи, наприклад, на вік дитини. Досліджується стан імплементації Конвенції про здійснення прав дітей до правової системи України.

Ключові слова: права людини, права дитини, імплементація, правовий захист, батьківські права, соціальний захист, дитинство, Конвенція про здійснення прав дітей, усиновлення.

Аннотация

Малич О. В. Конвенция Совета Европы «Об осуществлении прав детей» 1996 г. и выполнение ее положений в Украине. — Статья.

Исследуется проблема международно-правовой защиты прав ребенка в аспекте углубленного анализа отдельных положений Конвенции об осуществлении прав детей. Выявлено, что некоторые аспекты Конвенции об осуществлении прав детей не являются полноценно раскрытыми, как, например, вопрос предоставления ребенку права наложения вето или вопрос невозможности полноценного исполнения обязанностей представителя, принимая во внимание, например, возраст ребенка. Исследуется состояние имплементации Конвенции об осуществлении прав детей к правовой системе Украины.

Ключевые слова: права человека, права ребенка, имплементация, правовая защита, родительские права, социальная защита, детство, Конвенция об осуществлении прав детей, усыновление.

Summary

Manich O. V. European Convention on the Exercise of Children's Rights 1996 and implementation its provisions in Ukraine. — Article.

The problem of international legal protection of children rights is studied in the aspect of in-depth analysis of certain provisions of the European Convention on the Exercise of Children's Rights. It is found that some aspects of the European Convention on the Exercise of Children's Rights are not fully disclosed, for example, the issue of providing a child the right to veto or the absence of possibility to act the duties of representative, whereas, for example, the age of child. The status of implementation of the European Convention on the Exercise of Children's Rights to the legal system of Ukraine investigated.

Keywords: human rights, child rights, implementation, legal protection, parental rights, social welfare, childhood, the Convention on the rights of children, adoption.